
<https://doi.org/10.15407/fd2021.02.114>
УДК 1(091)

Ігор БУРКОВСЬКИЙ, кандидат філологічних наук, магістр філософії,
старший науковий співробітник відділу загального мовознавства,
Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України,
01601, Київ, вул. М. Грушевського, 4
2201@i.ua
<https://orcid.org/0000-0002-6481-1115>

ІЗ СЬОГОДЕННИХ ПРОБЛЕМ ОПАНУВАННЯ ГЕГЕЛЕВОЇ СПАДЩИНИ: «ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ДУХА» В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕДАННІ

Статтю присвячено двом українським перекладам «Феноменології духа» Г.В.Ф. Гегеля (у межах «Вступу»). Їх піддано зіставному критичному розгляду (із залученням низки перекладів твору іншими мовами), щоб з'ясувати, чи достатньо адекватно вони відтворюють оригінал. В обох виявлено численні серйозні помилки, принагідно їх подекуди відзначено і в інших перекладах (головно доступними читацькому заголові мовами – англійською та російською). З огляду на відомий факт надзвичайної важкозрозумілості Гегелевої «Феноменології» це цілком природно, як і те, що перші українські спроби її тлумачення, без достатньої підготовки, не були успішними. Отже, відповідний крок в освоєнні спадщини генія лишається для нас актуальним завданням. Подальші міркування з цього приводу перенесено до анонсованої наступної статті, присвяченої іншим перекладам Гегеля.

Ключові слова: Гегель, «Феноменологія духа», філософський переклад.

Чверть сторіччя тому я писав про головну проблему освоєння Гегелевої філософії — незрозумілість (важкозрозумілість), і про потребу «викласти гегелівський зміст у зручніший для нас формі» [Бурковський, 1995: с. 47], запропонувавши й невеликий попередній зразок такого викладу. Ця тема нагально вимагає продовження, але нині зупинимося на іншому різновиді інтерпретації — перекладі. У тій давній статті я згадав і про майбутній український переклад «Логіки», але не сказав чітко, що наразі не бачу в ньому сенсу — доки немає того доступнішого опрацювання. Адже без нього переклад буде незрозумілим — як усі дотеперішні іншомовні. Це стосується й «Феноменології духа». Як епіграф до однієї з її італійських версій подано таку цитату з дво-

Цитування: Бурковський, І. (2021). Із сьогоденних проблем опанування Гегелевої спадщини: «Феноменологія духа» в українському переданні. *Філософська думка*, 2, 114–130. <https://doi.org/10.15407/fd2021.02.114>

значним підтекстом: «Є секретом Полішинеля, що жоден з інтерпретаторів Гегеля не був у змозі пояснити дослівно й однієї сторінки з його творів» [Hegel, 1995: p. 5]. В оригіналі, у Теодора Герінга, ідеться (не так категорично) про авторів учених праць, та ці слова (їх не слід розуміти надто буквально — у Гегеля є й легші сторінки) ще більше стосуються перекладачів.

Проте дещо з написаного Гегелем уже перекладено українською. Усі ті спроби несуть на собі відбиток певних наших загальних проблем, як перекладацької (і редакторської) кваліфікації, так і організації справи філософського перекладу — наразі за браком місця поговоримо лише про їх прояви. Розглянемо два переклади «Феноменології», повний [Гегель, 2004]¹ і частковий [Гегель, 2010]² — тобто другий і відповідну частину першого («Вступ»), обмежуючися підходом у певному сенсі феноменологічним — виявленням у них серйозніших хиб без заглиблення в етіологію останніх і з мінімумом коментарів. Виняток — для супровідної статті до (2), деяких підрозділів, поданих як обґрунтування певних перекладацьких рішень.

У першому [Іващенко, 2010: сс. 212–215] ідеться про таке: *Es ist eine natürliche Vorstellung* →³ *Природним уявленням є*. Погоджуся (поминувши мотивування), що версія *Цілком природно припустити* (1) та аналогічна російська (Г. Шпета) невдалі — але не можу прийняти й ту, що обстоює автор.

«Перший абзац “Вступу” Гегель починає ключовим для свого проекту поняттям — *natürliche Vorstellung*, яке відсилає до іншого поняття — *natürliches Bewußtsein*, тому ці поняття доцільно розглядати у парі. На важливість цих понять указує бодай той факт, що всі значні інтерпретації “Вступу” починають з докладного розгляду саме цієї поняттєвої пари [...]» [Іващенко, 2010: с. 212]. Така інтерпретація поданих чотирьох «значних інтерпретацій» є, скажімо так, занадто вільною. Ну гаразд, «починають» — тобто говорять про один із членів постульованої нашим автором пари. Та от тільки, почавши, так і не завершують того розгляду. Ні на вказаних сторінках, ні далі немає жодної згадки про таку «поняттєву пару», жодного зіставлення цих термінів (можна хіба що вказати зо два місця в Гайдегера⁴, де вони сусідять [Heidegger, 1994: SS. 163–164]). Потрібно звертатися до ширшого кола літератури.

За уважного вдумливого ознайомлення з твором виникає *природне питання*: а з якої, власне, рації це уявлення має зватися саме так — адже Гегель вочевидь «прагне показати, що воно насправді зовсім не є “природним”

¹ Далі позначаємо також як (1). Є друге видання [Фоліо, 2019] — від першого воно практично не відрізняється, надто в цитованих тут місцях.

² Далі також (2). Обидва переклади мають заголовок «Феноменологія духу». Таку версію піддавано слушній критиці [Богачов..., 2016: сс. 78–80], додатково про це поговоримо згодом.

³ «→» означає «перекладено як». Уривки з оригіналу — за поданим у (2) паралельним текстом.

⁴ Він, до речі, не був схильний шукати автентичний сенс цього тексту — див., напр.: [Marx, 2006: S. 12] («інший спосіб читання Гегеля — читати його твори, а розуміти й домислювати щось своє» [Власов, 1997: с. 11]).

(sets out to show that it is in fact not ‘natural’ at all)» [Stern, 2002: p. 37]. І ось просте влучне пояснення:

«“Природну свідомість”... не слід змішувати з “природним уявленням”, яке фігурує на початку вступу. Як ми бачили, це “природне уявлення” Гегель узагалі не вважає природним. Навпаки, він дотримується думки, що проєкт критики пізнання містить чимало необґрунтованих і зовсім не очевидних припущень. Отже, Гегелеву характеристику цього уявлення як “природного” слід розуміти як іронічну» [Bertram, 2017: S. 38]. Таке розуміння підказує й виразно іронічна тональність цілого абзацу: П. Штекелер, коментуючи його, не обходиться без згадок про «distanzierende Ironie», «Hegels Ironie» [Stekeler, 2014: SS. 370, 373]. Без іронії, відповідно до змісту подальших речень, мало б бути зовсім інше означення — деякі дослідники вдаються тут і до формулювань на кшталт такого: «The absurdity of this demand is obvious» [Baur, 1998: p. 140].

Тобто постулювання поняттєвої пари *natürliche Vorstellung* — *natürliches Bewußtsein* є безпідставним. Сам її перший компонент — як нібито органічний (та ще й «ключовий») член Гегелевої поняттєвої мережі — є фікцією (з’являється ще в одному місці «Вступу», і цього разу вже з експліцитною красномовною характеристикою — «так званих природних уявлень» [Гегель, 2010: с. 102], а більше ніде в цілому творі [Pacho, 2002: p. 217]).

Але та іронічність — не єдиний і навіть не головний аргумент проти обговорюваного тлумачення оказійного (квазі)терміна *природне уявлення*. Навіть сприймаючи його всерйоз, як-от Б. Буржуа («думка природна і водночас для Гегеля помилкова» [Hegel, 2006: p. 117]), неважко помітити хибність пов’язання його з *природною свідомістю* на підставі нібито спільного означення. Слово *природне* (*natürliche*), як і базове *природа*, *Nature* — полісемантичне (див.: [Кант, 2004: с. 410]): середньовічна філософія виокремлювала чотири значення другого, а для першого у «Феноменології духа» Х. Пачо нарахував три [Pacho, 2002, 2007]. Різні значення цей прикметник має й у словосполучках *природна свідомість* («первісна, некультивована, наївна» — тут можна згадати в найзагальніших рисах давню опозицію *natura — cultura*) і *природне уявлення* («закономірне, відповідне людській природі»). Це зрозуміло з контексту — як і те, що *Vorstellung* має тут не термінологічне значення (окреслене в §451 «Енциклопедії»): А. Ландман загалом правильно передав його як «погляд» (див. нижче), англійські перекладачі слушно не вживають тут *representation* (інша річ, наскільки вдалими є пропонувані ними відповідники). Саме цим можна пояснити ту Шпетову трансформацію (аналогічно — «It is natural to suppose» [Hegel, 1910: p. 73; Hegel, 2019: p. 39]; «Il est naturel de supposer» [Hegel, 1939: p. 65]), хоча такі версії «не враховують субтильностей цього уривка, вони нівечать усю іронію та ігрове (*lúdica*) подання критики» [Narváez León, 2010: p. 31].

Хибний, негегелівський підхід — без звернення до властивого контексту — зумовив і хибне тлумачення звороту *es ist*, зокрема в англійських пере-

кладах — it is («It is a natural supposition» [Hegel, 2018a: p. 49]), тоді як у цьому випадку він означає «there is». Правильне розуміння — «Є таке [немовби] природне уявлення» — показали польський, румунський перекладачі: «Istnieje pogląd, niejako naturalny» [Hegel, 1963: s. 93]; «Este o reprezentare naturală» [Hegel, 2000: p. 51]; В. Чічеро дав «обтічну» версію [Hegel, 1995: p. 147].

А найголовніше — візія «природного уявлення, яке природна свідомість... висуває щодо дійсного пізнання» [Івашенко, 2010: с. 113] несумісна з істотним змістом «Феноменології». Джерелом того уявлення (погляду) щодо філософського пізнавального процесу є аж ніяк не природна свідомість — їй далеко до таких матерій, її «філософування» (Philosophieren) стосується речей значно приземленіших, ніж гносеологія. Звідки ж цей погляд насправді походить?

«Щоб зрозуміти Гегеля, потрібно знати досконально та детально Фіхте й Шелінга; щоб зрозуміти Фіхте й Шелінга, потрібно знати як абетку “Критику чистого розуму” Канта» [Власов, 1997: с. 9]. Але Кантові думки відбиваються у Гегеля й безпосередньо, хоча здебільшого без прямих покликань. От і це *природне* виявляється ремінісценцією зі щойно названої праці — де читаємо:

«Тимчасом видається природним, що... давно вже мало б бути поставлене питання: як же розсуд може прийти до всіх цих пізнань (Erkenntnissen) а ргіогі, і який обсяг, значущість і вартість вони можуть мати. І справді, нема нічого природнішого, якщо розуміти під словом *природний* усе те, що має відбуватися в слухний і розумний спосіб; якщо ж розуміти під цим словом те, що відбувається зазвичай, тоді знову ж таки нема нічого природнішого й зрозумілішого, як те, що таке дослідження мусило довгий час лишатися нездійсненим» [Кант, 2000: с. 42, з деякими змінами]. (Серед іншого, додатковий матеріал стосовно неоднозначності слова.) Гегелів «Вступ» починається полемікою з Кантовим «Вступом», з ідеєю першої «Критики».

Що йдеться про думку, витворену не знеосібленою природною свідомістю (яка за своєю *природою* на таке просто не здатна), а великим філософом Кантом (за підказкою Лока), — це можна прочитати в десятках праць⁵ (якщо не здогадатися самому). До неї, *природно*, причетні багато осіб — і серед дослідників нема єдності стосовно окреслення їх кола (у будь-якому разі певні місця в Гегеля — не так названі в [Hegel, 1939: p. 65], як «Лекції з історії філософії» (перші сторінки підрозділу «Кант») та примітка до §10 «Енциклопедії» — не залишають сумнівів, що критику адресовано передовсім критичній філософії та її фундаторові). Та для нас зараз досить того, що «уявлення» належить філософам, носіям значно вищої, досконалішої свідомості.

⁵ Наприклад: «This assumption Hegel calls a "natural representation [Vorstellung]" [73]. The target of his polemic is Kant» [Kalkavage, 2007]; або згадаємо відоміших авторів, А. Грєзера чи В. Маркса [Marx, 2006: SS. 28–29].

Наступних абзаців з огляду на сказане можна й не торкатися, зауважу тільки: навіть безвідносно до того автор кваліфікує їх як обґрунтування своєї тези неслухно. Ті твердження (не обговорюю їх коректності) здебільш не підпадають навіть під його формулу «Із запропонованого нами тлумачення цього моменту випливає, що...» [Іващенко, 2010: с. 113] — та й чи може бути краще «обґрунтування» хибної тези, посталої з поверхового пов'язання за випадковою подібністю?

Другий підрозділ [Іващенко, 2010: сс. 115–116] присвячений звороту *erscheinendes Wissen*. Безперечно, версія *Wissen* → *пізнання* (1) є нефаховою, а *знання* (2) — загалом коректна (не торкаюся недиференціації в обох перекладах *Wissen* і *Kenntnis* — згідно з Кантом, різні когнітивні рівні). *Erscheinendes* → *як з'явище* (1) — дещо невдала трансформація німецької дієприкметникової форми, але ця недосконалість блякне на тлі версії *позірне* (2). Автор мотивує: так, «переклад не відповідатиме літері оригіналу... втім, відповідатиме значенню цього поняття у Гегелевій аргументації... Оскільки в оригіналі Гегель грає на спорідненості *Erscheinung* і *Schein*, то (?) в українському перекладі це неможливо помітити, адже «явище» не має негативної конотації, яка для Гегеля головна, про що свідчать четвертий і особливо сімнадцятий абзаци, де Гегель стверджує, що свідомість має відмовитися від своєї позірності» [Іващенко, 2010: сс. 115, 116]. Це фактично єдиний аргумент — і він не переконує: а може, якраз не головна — саме через те?.. а хоч би й була головною — то що, треба відображати тільки її? Якщо Гегель уживає слова *Erscheinung*, *erscheinendes*, то це означає, що тут недостатньо самого лише моменту позірності, що його містить у собі явище, багатша категорія — «цілість позірності (*ein Ganzes des Scheins*)» [Hegel, 1807: S. 71], «єдність позірності і існування» [Hegel, 1813: S. 167] (тут і «перегук» із назвою/тематикою книги: явище — феномен). Тож і перекладати треба відповідно, так, як усі фахівці: *являющееся*, *phenomenico* і т. ін., передаючи й гру слів — звичайними засобами (примітка або просто наведення німецьких форм). Виставляти ж лише один момент — алогічне рішення, що йде врозріз не тільки з літерою твору, а й із духом цілого Гегелевого вчення, не кажучи про неприпустимість такого свавільного поводження з оригіналом.

Ця стаття викликає ще низку зауваг — відзначу для прикладу дивну «класифікацію метафори як метатропу (M 0), яка імплікуватиме три головні різновиди метафори: 1) філософські поняття (M 1); 2) наукові терміни (M 2); 3) художні образи (M 3)» [Іващенко, 2010: с. 111]: брак належного розуміння не лише таких термінів, як *метафора*, *метатропа*, *художній образ* — про які ще можна казати, що вони, власне, не філософські (належать семіотичним дисциплінам), а й *поняття* (когнітивна форма) і той-таки *термін* (мовний знак для номінації поняття). Виникають питання й про виправданість роз'єднання науки та філософії у цьому випадку, і про слушність деяких авторових міркувань щодо заперук успішності філософського перекладу — але тут вистачить удатися до критерію “will it work?”. Відповідь дасть

паралельний розгляд зазначених інтерпретацій «Вступу». Ось початок обох in extenso.

[Гегель, 2004: с. 67]

Цілком природно припустити, що перше ніж братися до свого властивого суб'єкта — реального пізнання, що таке істина, — філософії спершу необхідно дійти розуміння, що таке пізнання, яке трактують то як інструмент, завдяки якому опановують абсолют, то як засіб, завдяки якому можна побачити абсолют. Цей клопіт видається виправданим, бо, з одного боку, є різні види пізнання й серед них одні можуть виявитися придатнішими за інші для досягнення нашої мети (а отже, серед них можна зробити й хибний вибір), а з другого — слід зважати на те, що пізнання, будучи спроможністю певного виду та обсягу, без точного визначення своєї природи і меж може, замість ясних небес істини, сприймати хмаровиння помилок. Цей клопіт цілком може перейти навіть у переконаність, що весь наш захід — з допомогою пізнання здобути для свідомості те, що існує в собі, — безглуздий уже за своїм поняттям і що між пізнанням і абсолютним пролягає цілком непрохідна межа.

[Гегель, 2010: с. 96]

Природним уявленням є те, що перш ніж у філософії братися за саму суть, тобто за дійсне пізнання того, що є насправді, необхідно заздалегідь порозумітися щодо пізнання, яке розглядають як інструмент, завдяки якому опановують абсолют, або як засіб, крізь який абсолют убачають. Непевність заходить слушно, почасти через те, що існують розмаїті види пізнання і серед них один може бути вдалішим за інший для здобуття цієї кінцевої мети, почасти також тому, що пізнання є спроможністю визначеного виду та обсягу, а без докладнішого визначення його природи та меж засвоюють хмари заблуду замість неба істини. Ця непевність, либонь, має навіть обернутись на впевненість, що все починання здобути свідомістю через пізнання те, що є у собі, безглузде за своїм визначенням, а між пізнанням та абсолютним пролягає границя, що розмежовує їх безумовно.

Про перше речення вже йшлося, додатково відзначу:

die Sache selbst → *свого властивого суб'єкта* (1): серйозна помилка, нефарховий переклад; *саму суть* (2) — дискусійна версія, можна припускати й *саму справу* (див. також: [Власов, 1997: сс. 200, 348–349]);

durch... hindurch → *завдяки* (1, двічі на сторінці): помилка, правильно — *крізь* (2).

У наступному реченні:

Besorgnis → *непевність* (2): неточність на межі помилки, правильно — *клопіт* (1) чи радше *стурбованість*;

scheint gerecht → *видається виправданим* (1): прийнятно; *заходить слушно* (2) — дивна помилка, що дезорієнтує читача;

geschickter → *вдалішим* (2): помилковий і вочевидь недоречний переклад; правильно *придатнішими* (1) — регіональне (південнонімецьке) значення.

Обидва перекладачі спромоглися відтворити більш-менш адекватно лише окремі фрагменти цього речення. Побудоване в оригіналі дещо химерно, воно виявилось заважким для багатьох — ось приклади інших хибних інтерпретацій:

«...partly because there are different types of cognition, and one of them might be more appropriate than another for the attainment of this goal, so that we could

make a bad choice of means ; and partly because cognition is a faculty of a definite kind and scope, and thus, without a more precise definition of its nature and limits, we might grasp clouds of error instead of the heaven of truth» [Hegel, 1977: p. 46], подібно в [Hegel, 2018a: p. 49];

«...с одной стороны, тем, что бывают различные виды познания, и среди них один мог бы оказаться пригоднее другого для достижения этой конечной цели, стало быть, возможен и неправильный выбор между ними, — с другой стороны, она оправдана и тем, что, так как познание есть способность определенного вида и масштаба, то при отсутствии более точного определения его природы и границ, вместо неба истины можно овладеть облаками заблуждения» [Гегель, 2008: с. 88].

Ключем до розуміння структури фрази є прийменник *durch*, що для цих та інших перекладачів виявився каменем спотикання — вони його просто усунули, вдавися до невиправданих відсебеньок, а в (2) разом з ним загублено й цілу синтагму (*hiermit durch falsche Wahl unter ihnen*).

Правильні (в основному) версії:

«... слѣдовательно, благодаря ошибочному выбору между ними, а также, сь другой стороны, безъ болѣе точнаго опредѣленія природы познанія и его границъ, въ виду того, что познаніе есть способность опредѣленнаго вида и объема, могутъ быть обрѣтены тучи заблужденій...» [Гегель, 1913: с. 35];

«...and so by a wrong choice among them⁶, — and on the other hand that, since cognition is a capacity of a determinate kind and scope, without a more precise determination of its nature and limits, we shall get hold of clouds of error...» [Hegel, 2018b: p. 35], подібно в [Hegel, 2019: p. 39], [Hegel, 2006: p. 117] тощо.

У третьому реченні:

Überzeugung → *переконаність* (1): правильніше *переконання*; у (2) — *впевненість* (нім. *Sicherheit* — у цьому ж таки творі), назагал відчутна неточність, а для перекладу Гегеля — помилка (можливо, для «перекликання» з *непевність* і загострення відмінності до протилежності — що неправомірно вже через неслухність і тієї версії);

in seinem Begriffe → *за своїм поняттям* (1): точніше — *у своєму понятті*; *за своїм визначенням* (2) — неприпустимо для фахівця, прийнятнішим був би, скажімо, вільний переклад «у самому зародку» (згадаймо § 367 «Енциклопедії» (додаток): зародок рослини як чуттєва наявність (образ) поняття).

Спільна для обох перекладів хиба — нерозрізнення понять *Erkenntnis* і *Erkennen*, однаково передаваних як *пізнання*. «Коли Гегель вживає номіналізовані дієслова, як *das Erkennen*... то вкрай значущим є, що він покликається на діяльні налаштування (*it is absolutely crucial that he refers to performative attitudes*)... Тому «пізнання (*cognition*)»... були б оманливими (*misleading*) перекладами, принаймні почасти» [Stekeler-Weithofer, 2012: p. 172]. Розпрі-

⁶ Примітка: The implicit completion of this thought is given at the end of the sentence: “we shall get hold of clouds of error, etc.” (p. 370).

нення проводить Гареллі: *conoscenza* — (il) *conoscere* [Hegel, 2008: p. 57], аналогічно Жеро: *connaissance* — (le) *connaître* [Hegel, 2017: p. 49], по-іншому Фас і Добінс: *knowledge* (що сумнівно) — *knowing* [Hegel, 2019: p. 39]; у схожий спосіб, на базі слов'янської аспектною моделі — знайомий обом нашим перекладачам Шпет: *познание* — *познавание* [Гегель, 2008: с. 88] і Новицький (рознаніе — *roznawanie* [Hegel, 2002: s. 59]): вона, либонь, придатна й для нас (...*пізнавання*).

Далі, *Sache* → *справи* (1, с. 96): так могло бути в першому реченні, а тут контекст («застосування знаряддя до...») імплікує переклад *речі*, тільки бажано вказати на відмінність *Sache* від *Ding* (див.: [Кант, 2000: с. 485]; щодо специфіки Гегелевого розмежування — [Inwood, 1999: p. 288–290]); *предмета* (1, с. 67) — не набагато краще.

...für sich → *для себе* (1, с. 67): коректно; *сама по собі* (2, с. 97) — неприйнятний переклад важливого термінологічного звороту; у наступному реченні *an sich* → *сама по собі* (2, с. 97): перекладач наражає себе на звинувачення в нерозрізненні понять, що часто постають як протилежності. Якщо слово *також* схилило його до ототожнення їх, то й це не дає підстави «виправляти» автора, який волів ужити два терміни. В інших місцях *an sich* → *в собі* (1, 2): досі лишається дискусійним ідентичний зворот у Канта (див.: [Богачов, 2016: сс. 75–77]), з Гегелевим питання складніше (див., напр.: [Kainz, 1986: p. 176; Lefebvre, 2012: p. 220]), тут не місце його обговорювати.

...in der Vorstellung → *ідеї* (1, с. 68) — нефаховий переклад (такий слововжиток (у Барклі) для Канта був «нестерпним» [Кант, 2000: с. 225]), коректно в *уявленні* (2, с. 97).

Sollte das Absolute durch das Werkzeug uns nur überhaupt nähergebracht werden, ohne etwas an ihm zu verändern, wie etwa durch die Leimrute der Vogel → *Якщо ми взагалі маємо пояснювати абсолют як інструмент (?), без того, щоби щось у ньому змінювати, на зразок ловлення пташки за допомоги прутика, обмащеного клеєм* (2, с. 97) — зразок тлумачення без розуміння, брак сенсу та зв'язності. *Якщо завдяки такому втручанню абсолют мав стати тільки просто ближчим до нас, не зазнавши при цьому ніяких змін, як-от тоді, коли ловлять пташку, намастивши гілочку клеєм* (1, с. 68) — не набагато ліпше. Провізорична адекватна версія: *Якби ми мали, власне, тільки наближати цим знаряддям абсолют до себе, нічого в ньому не змінюючи, як ото, скажімо, птаха [притягують] клейкою галузкою* (гра значень: наближати (näherbringen, nähergebracht) — метафорично «ознайомлювати(ся)»).

...durch sein vielfaches Bem hen ganz etwas anderes zu treiben sich die Miene gibt, als nur die unmittelbare... Beziehung hervorzubringen → *через своє неодноразове зусилля чинити щось зовсім інше, удає, що породжує лише безпосередній... стосунок* (2, с. 97): переклад без розуміння, «з точністю до навпаки»; *докладаючи всіх своїх зусиль, вдає, буцімто робить щось зовсім інше, ніж виявляє безпосередні відносини* (1, с. 68): умовно прийнятно. Пор.: «постоянно старалось бы сделать вид, что занято чем-то иным, нежели выявлением непосредственного...

отношения» [Гегель, 2008: с. 89]; «by its complex endeavour it assumes the air of doing something quite different from simply establishing an immediate... relation» [Hegel, 2018b: p. 35].

Diese Konsequenz ergibt sich daraus... → *Цей висновок тягне за собою те...* (2, с. 98): знову vice versa. *Такий висновок випливає з того...* (1, с. 69) — прийнятно.

...worauf wohl... hinauslaufen → *до яких ведуть* (1, с. 69): помилка (крім такої «дрібниці», як зміна модальності через пропуск слова); правильно — *до яких, либонь, зводяться* (2, с. 99).

...mit den Ausreden, welche das Unvermögen der Wissenschaft aus der Voraussetzung solcher Verhältnisse schöpft → *відмовок, які з припущення про такі відносини висновують неспроможність науки* (1, с. 69): «з точністю до навпаки»; те саме (плюс чергові загублені слова) — *з відмовками, які черпають неспроможність науки з таких стосунків* (2, с. 99); правильно: «...которые научное бессилие черпает из предположения таких отношений» [Гегель, 2008: с. 90], «...naukowa impotencja...» [Hegel, 2002: s. 61].

Denn das Vorgeben... scheint eher nur die Hauptsache ersparen zu sollen, nämlich diesen Begriff zu geben → *Адже удавання...радіше справляє лише враження того, що треба оминати головне, а саме дати це поняття* (2, с. 99): нонсенс. Краще, але неточно (1, сс. 69–70): *Адже голослівне твердження... становить радіше спробу уникнути головного, а саме: потреби дати це поняття.* (Vorgeben насправді має тут застаріле нині значення «привід, відмовка» — у болгарському перекладі передано аж трьома словами (і все одно неповно): «умишлено неистинното твърдение» [Хегел, 2011: с. 141]).

...wodurch die Wissenschaft selbst abgewehrt werden soll → *через які слід відкидати саму науку* (2, с. 99): нонсенс; *внаслідок яких має бути знецінена наука* (1, с. 70) — теж помилково (корінь -weh-(t) сплутано з -wert-); відносно правильно — «с помощью которых хотят отгородиться от самой науки» [Гегель, 2008: с. 91], «which are meant to ward off science itself» [Hegel, 2018a: p. 51].

Scheine → *феноменальності* (1, с. 70): подвійно хибний переклад, коректно *позірності* (2, с. 100).

Durch jene **Versicherung** erklärte sie → *Через таку **упевненість** наука вважає* (2, с. 100): дві помилки (не рахуючи граматичної). *Цим **запевненням** наука пояснювала б* (1, с. 70) — менш помилкова версія, правильно *тим **запевненням** вона б оголошувала.*

...ihm gilt das vielmehr für Verlust seiner selbst, was die Realisierung des Begriffs ist → *для неї це радше означає втрату себе самої, що є реалізацією поняття* (2, с. 101) — переклад без розуміння; краще *те, що є реалізацією поняття пізнання* (треба: *того поняття [знання]* — І.Б.), *означає для неї радше* (треба: *навпаки*) *втрату самої себе* (1, с. 71).

...ein Rütteln an dieser oder jener vermeinten Wahrheit → *відсахування від тієї або тієї начебто істини* (1, с. 71); *розхитування тієї чи тієї гаданої істини* (2, с. 101 — так само у Шпетта): незадовільно; переклад з розумінням: «не то,

что обычно понимают под сомнѣніемъ, т.-е. не колебаніе между той или этой предположенной истиной» [Гегель, 1913: с. 37].

...ist eine der Gestalten des unvollendeten Bewußtseins, welche in den Verlauf des Weges selbst fällt und darin sich darbieten wird. Sie ist nämlich der Skeptizismus → *...це пізнання форм незавершеної свідомості, яке зазнає поразки на самому шляху дослідження й постане там перед нами. Такий погляд — це скептицизм* (1, с. 72): нонсенс; не краще (враховуючи чергові загублені слова) — є одним з образів неповної свідомості, який сам трапляється під час шляху. Тобто ця односторонність є скептицизмом (2, с. 102). Переклад із розумінням: «...представляє собою одну із форм несовершенного сознания, которая сама вовлекается въ движение и въ этомъ находитъ свое выражение. Она есть, именно, скептицизмъ» [Гегель, 1913: с. 38]. Звернімо увагу й на розшифрування займенника sie. Жоден з наших перекладачів не вгадав: це eine der Gestalten, та *постать*⁷ недосконалої свідомості. Обидва також чомусь сплутали акузативну форму in den... (куди?) з дативною in dem... (де?).

...wodurch sich der Fortgang durch die vollständige Reihe der Gestalten von selbst ergibt → *унаслідок чого виявляється сам поступ крізь певну низку форм* (2, с. 103): принаймні дві помилки (не рахуючи механічної); краще *завдяки якому проходженню крізь повну послідовність форм свідомості відбувається само собою* (1, с. 72), пор. «...advance through the complete series of shapes ensues of itself» [Hegel, 2018b: p. 375]; «...само собою получается...» [Гегель, 2008: с. 94] (Fortgang — подальший хід).

Das Ziel aber ist dem Wissen ebenso notwendig als die Reihe des Fortganges gesteckt → *Але мета необхідна знанню так само, як і встановлений ряд поступу* (2, с. 103): помилковий переклад. *Проте мета зафіксована для знання з такою самою необхідністю, як і послідовність процесу проходження* (1, с. 73) — трохи краще, пор.: «Но столь же необходимо, как и последовательность поступательного движения, знанию ставится цель» [Гегель, 2008: с. 94]. (Дещо загадкове місце, докладніше про нього іншим разом.)

Sie kann aber keine Ruhe finden, es sei, daß sie in gedankenloser Trägheit stehen bleiben will — der Gedanke verkümmert die Gedankenlosigkeit, und seine Unruhe stört die Trägheit — oder daß sie als Empfindsamkeit sich befestigt... → *Втім (?), страх не може взамуватись, тому що (?) він прагне залишатись у бездумній млявості. Думка підважує бездумність, а її неспокій заважає млявості. Або через те, що (?) страх стверджується як чутливість...* (2, сс. 103–104): загалом безсенсовний переклад, надто в переданні граматики. Краще: *Проте він не може знайти ніякого спокою; якби цей страх завжди хотів лишатись у бездумній інертності, то думка розворушила б (дошкуляла б тій... — І.Б.) бездумність, її неспокій урвав (збурював) би ту інертність. А якби він утвердивсь як сентиментальність...* (1, с. 73).

...der Vernunft, welche gerade darum etwas nicht gut findet, insofern es eine Art ist → *розуму, який не знаходить нічого доброго саме тому і тією мірою,*

⁷ Англ. configuration [Kainz, 1986: p. 177–178].

якою сам є видом (1, с. 73): нонсенс; розуму, який саме тому не вважає щось добрим, оскільки воно є видом (2, с. 104) — прийнятно. Дивує, однак, глибокодумний коментар «про узагальнювальний примус розуму, котрий прагне будь-який вид підпорядкувати родові» (2, с. 104): як то — підпорядковувати підпорядковане? Будь-який вид підпорядковується родові за визначенням, є видом тільки тому, що співвідноситься відповідним чином із родом (як і рід є родом тільки через вид). А пояснення Гегелевих слів можна знайти в «Передмові» Hegel, 1807: SS. LXVIII–LXIX], пор. також коментар М. Інвуда [Hegel, 2018b: p. 375].

...hat weder sie selbst noch was es sei sich als das Wesen oder als das Ansich gerechtfertigt → *ні сама наука, ні будь-який критерій не виправдовують себе як сутність або як у-собі* (1, с. 74); *не обґрунтовувалась ні сама наука, ні те, що було б сутністю або у-собі* (2, с. 105): переклад без розуміння. Насправді — *ні вона сама, ні будь-що інше [наразі] не легітимізувало себе як сутність...*

...so werden auch zunächst seine Bestimmungen aufgenommen, wie sie sich unmittelbar darbieten; und so, wie sie gefaßt worden sind, ist es wohl, daß sie sich darbieten → *то передусім і його визначення треба приймати за такі, якими вони безпосередньо дані нам, а вони дані нам десь так, як ми щойно сформулювали* (1, с. 74); *тому й його визначення сприймаються насамперед так, як вони безпосередньо даються знаки (?)*, а з того, як їх осягнули, либонь, впливає те, що вони даються знаки (2, с. 105): нонсенс. Прийнятно: «...so too its determinations are initially (спочатку) taken up as they immediately present themselves; and [вважається, що] they present themselves very much as we have conceived them» [Hegel, 2018b: p. 39].

...die Unterscheidung, welche soeben gemacht worden ist → *щойно утворена відмінність* (1, с. 75; 2, с. 106): насправді — *...встановлене/проведене розрізнення.*

...ist ihm dies Andere nicht nur für es, sondern auch außer dieser Beziehung oder an sich; das Moment der Wahrheit → *це інше існує не просто для неї, а й за межами цих відносин, тобто в собі, а отже, є моментом істини* (1, с. 75); *це інше наявне не лише для свідомості, а й поза цим стосунком або у-собі воно є моментом істини* (2, с. 106): переклад без розуміння. Насправді — *...у собі*⁸ — [це означає] *момент істини* (див. 10-й абзац).

...ihn als Gegenstand, nämlich wie er für ein Anderes ist → *поняття як предмет, тобто як він (?) існує для іншого* (2, с. 106): брак сенсу через хибне тлумачення займенника; *поняття як об'єкт, тобто те, яким це поняття є для іншого* (1, с. 75) — без тієї помилки, зате з іншими. Правильно *...як предмет, тобто як воно є для іншого.*

...und hiermit wir nicht nötig haben, Maßstäbe mitzubringen → *а заразом (?) нам не треба залучати масштабів* (2, с. 106): брак сенсу; не зовсім коректно — *а отже, нам немає потреби брати з собою свої критерії* (1, с. 75); точніше — *...привносити якісь [сторонні, зовнішні] мірки.*

⁸ Переклад звороту — наразі умовний.

...es scheint gleichsam nicht dahinterkommen zu können, wie er nicht **für das selbe**, sondern wie er **an sich** ist, und also auch sein Wissen nicht an ihm prüfen zu können → *свідомість, здається, не може, так би мовити, стати позаду об'єкта й побачити, яким він є не для неї, а в собі, а отже, не може це своє знання перевірити в собі* (1, с. 76): багатослівна спроба буквального тлумачення dahinterkommen (приблизно означає «докопатися»), безсенсовний переклад an ihm. *Здається, що ніби не можна дізнатися, як предмет є не для свідомості, а у-собі, а, отже, й її знання не можна випробувати на предметі* (2, с. 107): без тих хиб, але натомість — інша: es scheint, де es позначає свідомість, прийнято за безособовий зворот.

...**ihm** etwas das **Ansich**, ein anderes Moment aber das Wissen oder das Sein des Gegenstandes **für** das Bewußtsein ist → *об'єкт у собі — це одне, а знання про об'єкт, або буття об'єкта для свідомості, — зовсім інший момент* (1, с. 76); *для свідомості (ihm) існує щось у-собі, але інший момент — знання або буття предмета існує для (für) свідомості* (2, с. 107): нонсенс. Умовно прийнято: «для него (ihm) нечто есть в-себе[-бытие], а некоторый другой момент есть знание⁹ или бытие предмета для (für) сознания» [Гегель, 2008: с. 97].

...die Reflexion des Bewußtseins in sich selbst zu sein, ein Vorstellen nicht eines Gegenstandes, sondern nur seines Wissens von jenem ersten → *рефлексією свідомості у собі самій, уявленням не про предмет, а лише її знанням про той перший* (2, с. 108): lapsus relationis через сплутання генітива з номінативом, крім того, рефлексія насправді — **в себе**; *відображенням свідомості в собі, тобто репрезентацією не об'єкта, а її знання про перший* (1, с. 77): на одну помилку менше, але натомість — знову некоректне передання філософських термінів; хоча *репрезентація*, либонь, прийнятний синонім для Vorstellung (оніменоване лат. repraesentatio), тоді для Vorstellen — *репрезентування*, на позначення процесуальності: пор. вище щодо Erkennen.

...zu dem anderen Gegenstande, **an dem** man sagt, daß die Erfahrung gemacht worden sei → *до другого об'єкта, щодо якого, кажуть, ми мали певний досвід* (1, с. 77); *до другого предмета, про який кажуть, що набули досвіду* (2, с. 108): переклад без розуміння. Насправді — *...предмета, що на ньому, як ми кажемо, вироблено той досвід* (виділення — нав'язування до подальшого äußerlich, зовнішнім чином).

In jener Ansicht aber zeigt sich der neue Gegenstand als geworden, durch eine Umkehrung des Bewußtseins selbst. → *Та коли дотримуватися цього погляду, новий об'єкт видається створеним перетворенням самої свідомості* (1, с. 77): незадовільно. *Проте з такої точки погляду новий предмет видається утвореним обертянням самої свідомості* (2, с. 109): не краще — через негаразди з українською мовою. Хоча з такої точки погляду (сконтаміновані з погляду і з точки зору) помітно не утруднює розуміння, але інша помилка, *обертанням* (рос. *вращением*) замість *оберненням* — аж занадто.

⁹ Через пропуск коми сенс тут теж затемнений, але не цілком непроникно.

...ein Resultat, welches das enthält, was das vorhergehende Wissen Wahres an ihm hat → *результат, який містить те, що попереднє знання має у ньому за істину* (2, с. 109): нонсенс; *результат, що містить у собі ту істину, яку мало попереднє знання* (1, сс. 77–78) — дещо неточно; краще: «...то, что истинно в предшествующем знании» [Гегель, 2008: с. 99].

...das, was zuerst als der Gegenstand erschien, dem Bewußtsein zu einem Wissen von ihm herabsinkt → *те, що спочатку видавалось предметом, схиляє свідомість до знання про цей предмет* (2, с. 109): нонсенс; *те, що попервах видавалось об'єктом, в очах свідомості опускається до рівня знання про цей об'єкт* (1, с. 78) — неточно. Краще: «явившееся первоначально въ качествѣ предмета, для сознания сводится къ знанію о предметѣ» [Гегель, 1913: с. 42], «...низведено для сознания до знания о нем» [Гегель, 2008: с. 99].

Останній абзац: ...die Momente derselben in dieser eigentümlichen Bestimmtheit sich darstellen, nicht abstrakte, reine Momente zu sein, sondern so, wie sie für das Bewußtsein sind oder wie dieses selbst in seiner Beziehung auf sie auftritt → *моменти істини, які зображують у цій власній визначеності, не є абстрактними, чистими моментами, а такими, якими вони існують для свідомості, або як виникає сама свідомість у стосунку до цих моментів* (2, с. 110): переклад без розуміння; *моменти істини подані у властивій їм визначеності; не як абстрактні чисті моменти, а як такі, якими вони є для свідомості, як такі, якою постає сама свідомість у своїх відносинах із ними* (1, с. 78) — не набагато краще. Прийнятно: «...моменты этой истины проявляются в этой специфической определенности не как абстрактные, чистые моменты, а так, как они суть для сознания, или же так, как само сознание выступает в своём соотношении с ними» [Гегель, 2008: с. 100].

...es seinen Schein ablegt, mit Fremdartigem, das nur für es und als ein Anderes ist, behaftet zu sein → *вона відмовиться від своєї позірності, якою обтяжена як чужорідним, що наявне лише для свідомості і лише як інше...* (2, с. 110): переклад без розуміння; *вона позбувається ілюзії, ніби їй перешкоджає щось чуже, те, що існує тільки для неї і є іншим для неї...* (1, с. 78) — без грубих помилок, але зі звиклими неточностями. Пор. пояснювальний переклад: «...it sheds the illusion that it's beset with something alien, something it apprehends only subjectively and that exists as something other than it» [Hegel, 2019: p. 47].

...und endlich, indem es selbst dies sein Wesen erfaßt, wird es die Natur des absoluten Wissens selbst bezeichnen → *і, нарешті, якщо свідомість осягне цю свою сутність, вона визначатиме* (позначатиме, визначатиме — «какая разница») *природу й самого абсолютного знання* (1, с. 78): незадовільно. *І, врешті-решт, оскільки сама свідомість осягнула цю свою сутність, вона позначатиме природу самого абсолютного знання* (2, с. 110) — краще, але теж неправильно: bezeichnen тут має словникове значення «genau angeben, beschreiben».

Ми почали з перших слів «Вступу» і скінчили на останніх, приділивши увагу кожній сторінці обох його перекладів. Котрий із них кращий — визначити важко: обидва мають і сильніші, і слабкіші моменти. Істотним є інше:

наведений матеріал показує в кожному таку концентрацію серйозних хиб, за якої задовільна оцінка навряд чи можлива. А треба згадати й про ще деяку кількість виявлених помилок, на котрі тут не стало місця, про дуже скупо відбиті численні менш серйозні огріхи, неточності, мовно-стилістичні вади — ось приклади (не всі) для першого речення: *інструмент, завдяки* [durch] *якому опановують абсолют* (1, 2): durch передає тут функцію зниклого в германських мовах орудного відмінка (копають не завдяки лопаті, а лопатою); Werkzeug → *інструмент* (1, 2): доречно там, де у Гегеля стоїть Instrument, а тут точний еквівалент — *знаряддя*; або ще в коротенькому прикінцевому фрагменті того самого речення: *яке... як... якому... як... який* (2), і т. ін.

Отже — прикро, але факт: ми досі не маємо бодай часткового перекладу «Феноменології», який би відповідав своєму поняттю. Та ця невесела констатація — не привід для песимізму, а спонука до роботи. Непросте завдання освоєння цього надважкого й надважливого тексту може й має бути виконане. Про шлях до цього поговоримо в наступній статті, де розглянемо й решту українських версій творів Гегеля — «Основи філософії права» та «Хто мислить абстрактно».

ДЖЕРЕЛА

- Богачов, А., Бурковський, І., Кебуладзе, В., Терлецький, В. (2016). Термінологія німецької класичної філософії. *Філософська думка*, 1, 75–82.
- Бурковський, І. (1995). Що робити з логікою Гегеля? *Гене́за*, 1 (3), 43–51 <https://nas.academia.edu/IhorBurkowsky>
- Власов, А.Д. (1997). *Словарь по философии Гегеля. Том 1: Феноменология духа*. МИФИ.
- Гегель, Г.В.Ф. (1913). *Феноменология духа* / Пер. под ред. Э.Л. Радлова. Санкт-Петербург.
- Гегель, Г.В.Ф. (2004). *Феноменология духу* / Пер. з нім. П. Тарашука; наук. ред.: Ю. Кушаков. Київ: Основи.
- Гегель, Г.В.Ф. (2008). *Феноменология духа* / Перев. с нем. Г.Г. Шпета; комментарий Ю.Р. Селиванова. Москва: Академический проект.
- Гегель, Г.В.Ф. (2010). *Феноменология духу*. Вступ / Пер. з нім. І. Івашенка. *Філософська думка*, 3, 96–110.
- Івашенко, І. (2010). До питання про умови можливості перекладу філософського тексту (на прикладі перекладу «Вступу» до «Феноменології духу» Г.В.Ф. Гегеля). *Філософська думка*, 3, 111–123.
- Кант, І. (2000). *Критика чистого розуму* / Пер. з нім. та прим. І. Бурковського; передм. А. Лоя. Київ: Юніверс.
- Кант, І. (2004). *Рефлексії до критики чистого розуму* / Пер. з нім. й латини, післям. та прим. І. Бурковського; наук. ред.: А. Лой. Київ: Юніверс.
- Хегел, Г.В.Ф. (2011). *Феноменология на духа*. Вступ. студія, прев. от нем., обясн. бел. Г. Дончев. София: Изток-Запад.
- Vaur, M. (1998). Sublating Kant and the Old Metaphysics: A Reading of the Transition From Being to Essence in Hegel's Logic. *The Owl of Minerva: The Journal of the Hegel Society of America*, 29 (2):139–164.
- Bertram, G.W. (2017). *Hegels Phänomenologie des Geistes: Ein systematischer Kommentar*. Reslam.
- Hegel, G.W.F. (1807). *System der Wissenschaft... Erster Theil, die Phänomenologie des Geistes*. Bamberg, Würzburg: bey Joseph Anton Goebhardt.

- Hegel, G.W.F. (1813). *Wissenschaft der Logik. Zweytes Buch. Die Lehre vom Wesen*. Nürnberg.
- Hegel, G.W.F. (1910). *The Phenomenology of mind* / Tr. by J.B. Baillie (vol. I). London, New York.
- Hegel, G.W.F. (1939). *La Phénoménologie de l'esprit* / Trad. de J. Hyppolite (t. I). Paris: Aubier, Éditions Mouton.
- Hegel, G.W.F. (1963). *Fenomenologia ducha* / Przeł. A. Landman (t. I). Warszawa: PWN.
- Hegel, G.W.F. (1977). *The Phenomenology of Spirit* / Tr. by A.V. Miller with Analysis of the Text and Foreword by J. N. Findlay. Oxford University Press.
- Hegel, G.W.F. (1995). *Fenomenologia dello spirito* / Introd., trad., note e apparati di V. Cicero. Milano: Il edizione Bompiani.
- Hegel, G.W.F. (2000). *Fenomenologia spiritului* / Trad. de V. Bogdan. București: IRI.
- Hegel, G.W.F. (2002). *Fenomenologia ducha* / Tłum.: Ś.F. Nowicki. Warszawa: Fundacja Aletheia.
- Hegel, G.W.F. (2006). *Phénoménologie de l'esprit* / Trad. par B. Bourgeois. Paris: Librairie Philosophique J. Vrin.
- Hegel, G.W.F. (2008). *La fenomenologia dello spirito* / A cura di G. Garelli. Einaudi.
- Hegel, G.W.F. (2017). *La phénoménologie de l'esprit* / Trad. de M. Géraud. Paris: L'Harmattan.
- Hegel, G.W.F. (2018a). *The Phenomenology of Spirit* / Tr. and ed. by T. Pinkard. Cambridge University Press.
- Hegel, G.W.F. (2018b). *The Phenomenology of Spirit* / Tr. with introd. and comm. by M. Inwood. Oxford University Press.
- Hegel, G.W.F. (2019). *The Phenomenology of Spirit* / Tr. by P. Fuss, J. Dobbins. University of Notre Dame Press.
- Heidegger, M. (1994). Hegels Begriff der Erfahrung. In: Heidegger M. *Holzwege* (SS. 115–208). Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Inwood, M.J. (1999). *A Hegel Dictionary*. Blackwell Publishers Ltd.
- Kainz, H.P. (1986). Some Problems with the English Translations of Hegel's "Phänomenologie des Geistes". *Hegel-Studien*, 21, 175–182.
- Kalkavage, P. (2007). *The Logic of Desire: An Introduction to Hegel's Phenomenology of Spirit*. Paul Dry Books.
- Lefebvre, J.-P. (2012) French Losses in Translating Hegel. *Translating Hegel. The Phenomenology of Spirit and Modern Philosophy. Södertörn Philosophical Studies*, 13, 213–222.
- Marx, W. (2006). *Hegels Phänomenologie des Geistes. Die Bestimmung ihrer Idee in „Vorrede“ und „Einleitung“*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Narváez León, A.A. (2010). Filosofía de la Naturaleza y Política: entre Hegel y Bataille. *Ho Legon*, 14, 26–35.
- Pacho, J. (2002). Zur Semantik des Natürlichen in Hegels „Phänomenologie“. *Hegel-Jahrbuch*, 4, 217–233.
- Pacho, J. (2007). Denken und philosophische Erzählung. Zum Begriff des Natürlichen in Hegels Phänomenologie. *Archiv für Begriffsgeschichte*, 49, 131–150.
- Stekeler-Weithofer, P. (2012). Understanding as Translation. *Translating Hegel. Södertörn Philosophical Studies*, 13, 163–190.
- Stekeler, P. (2014). *Hegels Phänomenologie des Geistes. Ein dialogischer Kommentar. Band 1*. Felix Meiner Verlag.
- Stern, R. (2002). *Routledge Philosophy Guidebook to Hegel and the Phenomenology of Spirit*. Routledge.

Одержано 28.04.2021

REFERENCES

- Baur, M. (1998). Sublating Kant and the Old Metaphysics: A Reading of the Transition From Being to Essence in Hegel's Logic. *The Owl of Minerva: The Journal of the Hegel Society of America*, 29 (2):139–164.

- Bertram, G.W. (2017). *Hegels Phänomenologie des Geistes: Ein systematischer Kommentar*. Reclam.
- Bohachov, A., Burkovskiy, I., Kebuladze, V., Terletskiy, V. (2016). Terminology of Classical German Philosophy [In Ukrainian]. *Filosofska dumka*, 1, 75–82. [=Богачов, Бурковський, Кебуладзе, Терлецький 2016]
- Burkovskiy, I. (1995). What to do with Hegel's Logic? [In Ukrainian]. *Henezza*, 1 (3), 43–51. [=Бурковський 1995]
- Hegel, G.W.F. (1807). *System der Wissenschaft... Erster Theil, die Phänomenologie des Geistes*. Bamberg, Würzburg: bey Joseph Anton Goebhardt.
- Hegel, G.W.F. (1813). *Wissenschaft der Logik. Zweytes Buch. Die Lehre vom Wesen*. Nürnberg.
- Hegel, G.W.F. (1910). *The Phenomenology of mind* / Tr. by J.B. Baillie (vol. I). London, New York.
- Hegel, G. W. F. (1913). *Phenomenology of Spirit* / Ed. by E.L. Radlov [In Russian]. S. Petersburg. [=Гегель 1913]
- Hegel, G.W.F. (1939). *La Phénoménologie de l'esprit* / Trad. de J. Hyppolite (t. I). Paris: Aubier, Éditions Mouton.
- Hegel, G.W.F. (1963). *Fenomenologia ducha* / Przeł. A. Landman (t. I). Warszawa: PWN.
- Hegel, G.W.F. (1977). *The Phenomenology of Spirit* / Tr. by A.V. Miller with Analysis of the Text and Foreword by J. N. Findlay. Oxford University Press.
- Hegel, G.W.F. (1995). *Fenomenologia dello spirito* / Introd., trad., note e apparati di V. Cicero. Milano: Il edizione Bompiani.
- Hegel, G.W.F. (2000). *Fenomenologia spiritului* / Trad. de V. Bogdan. București: IRI.
- Hegel, G.W.F. (2002). *Fenomenologia ducha* / Tłum.: Ś.F. Nowicki. Warszawa: Fundacja Aletheia.
- Hegel, G.W.F. (2004). *Phenomenology of Spirit* [In Ukrainian] / Tr. by P. Tarashchuk; Ed. by Yu. Kushakov. Kyiv. [=Гегель 2004]
- Hegel, G.W.F. (2006). *Phénoménologie de l'esprit* / Trad. par B. Bourgeois. Paris: Librairie Philosophique J. Vrin.
- Hegel, G.W.F. (2008). *La fenomenologia dello spirito* / A cura di G. Garelli. Einaudi.
- Hegel, G.W.F. (2008). *Phenomenology of Spirit* / Tr. by G.G. Shpet. [In Russian]. Moscow. [=Гегель 2008]
- Hegel, G.W.F. (2010). Phenomenology of Spirit (Introduction) / Tr. I. Ivashchenko. [In Ukrainian]. *Filosofska dumka*, 3, 96–110. [=Гегель, 2010]
- Hegel, G. W. F. (2011). *Phenomenology of Spirit* / Tr. by G. Donchev. [In Bulgarian]. Sofia. [=Хегел 2011]
- Hegel, G.W.F. (2017). *La phénoménologie de l'esprit* / Trad. de M. Géraud. Paris: L'Harmattan.
- Hegel, G.W.F. (2018a). *The Phenomenology of Spirit* / Tr. and ed. by T. Pinkard. Cambridge University Press.
- Hegel, G.W.F. (2018b). *The Phenomenology of Spirit* / Tr. with introd. and comm. by M. Inwood. Oxford University Press.
- Hegel, G.W.F. (2019). *The Phenomenology of Spirit* / Tr. by P. Fuss, J. Dobbins. University of Notre Dame Press.
- Heidegger, M. (1994). Hegels Begriff der Erfahrung. In: Heidegger M. *Holzwege* (SS. 115–208). Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Inwood, M.J. (1999). *A Hegel Dictionary*. Blackwell Publishers Ltd.
- Ivashchenko, I. (2010). On the question of the conditions for the possibility of translating a philosophical text (on the example of the translation of Hegel's Introduction to the Phenomenology of Spirit) [In Ukrainian]. *Filosofska dumka*, 3, 111–123. [=Івашченко 2010]
- Kainz, H.P. (1986). Some Problems with the English Translations of Hegel's "Phänomenologie des Geistes". *Hegel-Studien*, 21, 175–182.
- Kalkavage, P. (2007). *The Logic of Desire: An Introduction to Hegel's Phenomenology of Spirit*. Paul Dry Books.
- Kant, I. (2000). *Critique of Pure Reason* / Tr. by I. Burkovskiy. [In Ukrainian]. Kyiv: Yunivers. [=Кант 2000]

- Kant, I. (2004). *Reflections to the Critique of Pure Reason* / Tr. by I. Burkovsky; Ed. by A. Loi. [In Ukrainian]. Kyiv. [= Кант 2004]
- Lefebvre, J.-P. (2012) *French Losses in Translating Hegel. Translating Hegel. The Phenomenology of Spirit and Modern Philosophy. Södertörn Philosophical Studies*, 13, 213–222.
- Marx, W. (2006). *Hegels Phänomenologie des Geistes. Die Bestimmung ihrer Idee in „Vorrede“ und „Einleitung“*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Narváez León, Á.A. (2010). Filosofía de la Naturaleza y Política: entre Hegel y Bataille. *Ho Legon*, 14, 26–35.
- Pacho, J. (2002). Zur Semantik des Natürlichen in Hegels „Phänomenologie“. *Hegel-Jahrbuch*, 4, 217–233.
- Pacho, J. (2007). Denken und philosophische Erzählung. Zum Begriff des Natürlichen in Hegels Phänomenologie. *Archiv für Begriffsgeschichte*, 49, 131–150.
- Stekeler-Weithofer, P. (2012). Understanding as Translation. *Translating Hegel. Södertörn Philosophical Studies*, 13, 163–190.
- Stekeler, P. (2014). *Hegels Phänomenologie des Geistes. Ein dialogischer Kommentar. Band 1*. Felix Meiner Verlag.
- Stern, R. (2002). *Routledge Philosophy Guidebook to Hegel and the Phenomenology of Spirit*. Routledge.
- Vlasov, A.D. (1997). *Dictionary of Hegel's Philosophy. Vol. 1: Phenomenology of Spirit* [In Russian]. Moscow. [=Власов, 1997]

Received 28.04.2021

Ihor Burkovskiy (Burkowski), Candidate of Sciences in Philology,
Master of Philosophy, Senior Research Fellow at the Department of General Linguistics,
O. Potebnia Institute of Linguistics, NAS of Ukraine,
4, M. Hrushevsky St., Kyiv, 01601
2201@i.ua
<https://orcid.org/0000-0002-6481-1115>

SOME ACTUAL PROBLEMS OF MASTERING OF HEGEL'S LEGACY:
“PHENOMENOLOGY OF SPIRIT” IN UKRAINIAN TRANSLATIONS

The paper deals with two Ukrainian translations of Hegel's Phenomenology of Spirit (on the example of Introduction): a contrastive critical review is presented (involving a number of translations of the book into other languages), numerous errors were found in both (as well as, although not in such a concentration, in other translations). Given the well-known extreme difficulty of Hegel's Phenomenology, it is quite natural that the first Ukrainian attempts to interpret it, without sufficient preparation, were not successful. An adequate Ukrainian translation of this work is to be performed in the future: further considerations on this issue are transferred to the announced next article regarding other translations of Hegel.

Keywords: *Hegel, "Phenomenology of Spirit", Ukrainian philosophical translation.*